

PASAULIETINIO UGDYMO TIKSLAI

Valstybinėse mokyklose mokymas ir auklėjimas yra nekonfesinis, pasaulietinis. Todėl kyla klausimas, kokia turėtų būti pasaulietinės mokyklos veiklos kryptis. Ją padės suvokti ugdymo tikslų aiškinimasis.

Daugelį dešimtmečių Lietuvos mokytojai vadovavosi dar Antikos laikais puoselėtais harmoningos ir visapusiškos asmenybės idealais. Visapusiškumo idėją marksistinė pedagogika panaudojo aiškindama ugdymo, kuris turėtų tenkinti besivystančios gamybos poreikius, tikslus. Jais vadovaudamiesi tarybinės mokyklos kūrėjai stengėsi plėsti mokymo ir auklėjimo turinį, užklasines veiklos formas, stiprinti mokymo ir gamybos ryšį, kol galų gale visa liko perkrauta ir neaprepiama, nukentėjo bendrasis lavinimas ir harmoningos asmenybės ugdymas. Susigriebta taisyti: daroma reforma po reformos, bet kol kas viskas bergždžia. Žodžiu, ugdymo tikslą grindžiant ekonomikos poreikiais nieko gero nepasiekta.

Kitoks požiūris į ugdymo tikslų atsiskleidžia tų pedagogų, kurie žmogų supranta ne vien kaip socialinę-ekonominę būtybę, bet ir kaip universumo mikrokosmosą, veikaluose. Teosofai žmogų sieja su Visata, teistai - su Dievu. Vieni panteistai gamtos daiktuose mato Dievą, kiti gamtą - liko Dievu. Krikščioniškoji pedagogika taip pat ne ienalytė - nurodoma skirtingų ugdymo tikslų. Katalikų pedagogas Don Bosco sukūrė jaunimo saugojimo sistemą (1 p. 461-466), "pilnutinio ugdymo sistemos" kūrėjas Stasys Šalkauskis ugdymo tikslo pagrindu laikė tris "dinamines gyvenimo lytis": prigimtį, kultūrą, religiją. Šių lyčių išskyrimas leido jam formuluoti "pilnutinį ugdymo idealą, kuris suderintų prigimties, kultūros ir religijos sritis prideramojoje harmonijoje" (2, p. 22). Šių sričių hierarhijoje aukščiausia vietą užima religija, todėl aukščiausia ugdymo vertybe laikomas "dvasinis klestėjimas" (2, p. 27), o rimčiausiu uždaviniu - asmenybės kaip "idealiųjų vertybių nešėjos ir reiškėjos" ugdymas (2, p. 36).

Savoime suprantama, pasaulietinė mokykla taip pat turi siekti ugdytinų dvasinio klestėjimo, oet jos tikslas - ne ku-

rios nors religijos pasekėjų ugdymas. Tam tikslui steigiamos konfesinės mokyklos. Vien katalikai, prieš antrąją pasaulinį karą jų turėjo Kaune, Kretingoje, Marijampolėje, Plungėje ir kitur. Tai buvo vienuolių mokyklos. Nors tada valstybinėse mokyklose buvo dėstoma tikyba, bet jos liko pasaulietinės, nes vadovautasi nekonfesiniais ugdymo tikslais. "Naujosios mokyklos", darbo, aktyviosios mokyklos bei pragmatinė pedagogikos šalininkai (J. Iaužikas, M. Mačernis, V. Ruzgas) akcentavo praktinio mokinių rengimo gyvenimui tikslus, socialinės pedagogikos atstovai (A. Gučas, J. Vabalas-Gudaitis) propagavo socialinio bendradarbiavimo ir sąveikos idealų, kultūros pedagogika (A. Macelina, J. Milinolis, A. Šerkšnas) orientavosi į kultūros vertybes ir jų vaidmenį gyvenime bei ugdyti ir t. t. Kaip matyti, tikslai čia vienašališki.

Kad būtų išvengta vienašališkumo apibrėžiant pasaulietinio ugdymo tikslus, reikia juos kildinti ne vien iš žmogaus ar jo arsenybos sampratos, ne vien iš sociologinių doktrinų ar kultūros filosofijos, ne vien iš religinių ar ateistinių interesų, bet iš visybinių pozicijų į tikrovę, į ugdymo procesą. Pastarojo centre - žmogus, veikiamas artimos ir tolimos aplinkos, visos esybės žmogų ugdo jo sąveika su aplinkos realijomis ir idealijomis. Šis dėsnis ir turėtų būti ugdymo tikslų patvirtas.

Pirmoji ugdymo problema - žmogus, jo prigintis. Knygose apie ją visai rašoma: vieniems ji - netobula, mūdėminga, kitiems - tobula ir gera, tretiesiems - laukiniška ir bloga. Užtenka išžiūrėti į naujagimio judesius ir bus lengva nustatyti pradinis žmogus priginties duomenis. Sąveikaudamas su aplinka naujagimis yra aktyves, benatant pasidaro veiklus vos tik judėdams nukrypsta į tiesioginį tikslą - objektą; jis tuo pačiu metu yra ir spontaniškas, temat darosi savaveiksmis, bet silpnas ir jautrus. Kai kas tvirtina, kad žmogus prigintis yra biologinė, todėl domimasi genais, kuriuose užprogramuota tolesnio vystymosi informacija, nervų sistemos tipais, vidaus sekrecijų ypatumais ir t.t. Tiesa, žmogus ir aukštesnieji gyvūnai turi bendrų instinktų bei potraukių ir poreikių: informacijos bei sužinojimo, laisvės ir saviraiškos, savisaugos ir švelnumo, tačiau žmogus išsiskiria ne tik šių instinktų specifika, bet ir tuo, kad jo prigintyje glūdi neprilygstamas ir

telektas ir pažįstamoji veikla, vaizduotė ir praktinė veikla, emocijos, motyvai ir jausmai. Tad žmogus negimsta gyvuliuku. Naujagimis atsineša specialiai žmogiskas fizinio ir dvasinio gyvenimo užuomazgas. Jų plėtotė ir yra tiesioginis pasaulietinio ugdymo tikslas.

Kita ugdymo problema - žmogaus sąveika su realinėmis bei empirinėmis aplinkos vertybėmis. Jau pirmieji kontaktai su aplinka kaupia informaciją apie jos ypatumus, o šioji plėtoja individo orientaciją pasaulyje. Žinios tampa fundamentalia vertybe, bet jų nepakanka, nes žmogui reikia veikti socialinėje ir kultūrinėje tikrovėje. Fundamentali veikimo vertybė - kompetencija. Kitos pagrindinės sociumo gyvenimo vertybės - darbas ir praktinė ekonomija, santarvė ir demokratija - turi sudaryti asmenybės žinių ir kompetencijos dalį. Ją nepalyginamai išplečia objektyvios realinės kultūros vertybės: mokslas ir filosofija, menas ir technika, tautos papročiai ir visuomeninė moralė. Ugdymo turinį užpildo ne tik šių amžių kurtų vertybių pagrindai, bet ir nūdienos civilizacijos laimėjimai: atradimų ir pasaulinės minties sankaupa, išradimai ir išmonės kūriniai, gyvenimo būdas. Visų minėtų sociumo ir kultūros realiųjų perkėlimas į žmogaus sąmonę ir veiklą - netiesioginis pasaulietinio ugdymo tikslas, nes jomis pasiekiamas tiesioginis - žmogaus prigimties plėtotė.

Trečioji ugdymo problema - žmogaus sąveika su idealinėmis bei dvasinėmis vertybėmis. Šios sąveikos ugdymas - taip pat netiesioginis tikslas, bet į jį žengiant pažadinama didžioji žmogaus dvasios paslaptis išreikšti save tobula asmenybe. Čia skirtinos bent trys fundamentaliųjų vertybių grupės: būties supratimo, tautinės sąmonės ir elgesio, asmenybės.

Būties supratimą lemia skirtingi požiūriai. Dėl jų šimtmečiais įirtingai rungtis filosofinės sistemos: idealizmas ir materializmas, teizmas ir ateizmas. Kuo jų įtakos priklausė ir priklausė ugdymo turinio kryptys ir tikslai, net metodai. Kuo valdovautis pasaulietinėje mokykloje padedant mokiniams suprasti objektyvią ir subjektyvią, materialią ir dvasinę būti? Absoliutumų daug, bet visybinį būties supratimą gali raišyti integruotas racionalus (grindžiamas empirika), intuityvus ir religijose tikrovės pažinimo būdų taikymas. Jų praktinė reikšmė atsižvelgiant į tikrąją tikrovę kaip informacinę, ryšių ir sąveikų

sistema. Yra žinoma, kad kiekvienas Visatos kūnas, įskiriant ir žmogų, teikia kitam kūnui fizinę, vadinamąją elementarią informaciją, turinčią jam tam tikrą tiesioginę reikšmę, be to, dar ir netiesioginę papildomą reikšmę, kurią semantikai vadina prasme. Kaip matyti, realios būties informaciniai srautai neša objektyvias reikšmes ir prasmes, kurios atskleidžia ne vien materialų, bet ir dvasinį pasaulį. Jį plačiai suvokia išvalgūs mokslininkai, pranašai, filosofai, teologai ir poetai. Kaip tik čia ir susijungia minėti tikrovės pažinimo būdai, atsiveria idealistų ir materialistų, teistų ir ateistų dialogo galimybės. Pasaulietinėje mokykloje turėtų rasti sau vietos visų pažiūrų mokytojai, ir jie vienodai gerbtini, nors savo pažiūrų negali brukti kitiems. Tokia tolerancija rodytų aukštą tautos kultūrą.

Kad dėl fundamentalių tautinės sąmonės ir elgesio vertybių, reikia pabrėžti šias: tiesą ir teisingumą, savarankiškumą ir darbštumą, dvasingumą ir tautiškumą. Jas nuo amžių aukštino lietuvių tauta. Ugdymo procese jos įauga į asmenybės vertybines orientacijas ir pražysta išmintingumu, kūrybingumu ir dora. Šių vertybių praktinės išraiškos laipsnis apibūdina asmenybės tobulumo lygį. Tobula asmenybė – ar tai nėra galutinis ugdymo tikslas?

Išskaičiuotos visybinio ugdymo pagrindų vertybės ir žmogaus prigimties ypatumai susiję horizontaliais ir vertikaliais ryšiais. Jie matyti šioje lentelėje.

VISYBINIO UGDYMO PAGRINDŲ SISTEMA

Ugdymo ruožai Ugdymo vertybės ir žmogaus prigimtis		Teorinis lavinimas	Praktinis lavinimas ir auklėjimas	
			Savarankiškumas	Elgesio
1	2	3	4	5
Idealinės vertybės 3	Asmenybės	Išmintis	Kūrybingumas	Dora
	Tautinės sąmonės ir elgesio	Tiesa ir teisingumas	Savarankiškumas ir darbštumas	Dvasingumas ir tautiškumas
	Būties supratimo	Racionalinės	Intuityvinės	Refleksinės

1	2	3	4	5
Realinés vertybės 2	Civilizacijos	Dabarties atradimų ir minties sankaupa	Dabarties išradimų ir išmonės sankaupa	Dabarties gyvenimo bu- das
	Kultūros	Mokslas ir filosofija	Menas ir technika	Papročiai ir moralė
	Sociumo	Aplinkos žinios ir kompeten- cija	Darbas ir ekonomija	Santarvė ir demokratija
Žmogaus prigimtis 1	Sąmonė	Intelektas, pažįstamoji veikla	Valia, praktinė veikla	Emocijos, mo- tyvai ir jausmai
	Poreikiai Istinktai	Informaci- jos Tyrimo	Saviraiškos Laisvės	Švelnumo Savisaugos
	Pradiniai duomenys	Aktyvumas ir veiklu- mas	Spontaniš- kumas ir savaveiks- miškumas	Silpnumas ir jautrumas

Skaitant lentelę iš apačios į viršų, matyti vertikalusis ugdymo ruožų ryšys, taip pat ir tai, kokiais vaiko prigimties pradmenimis reikiamasi ugdant jo aukštąsias asmenybės vertybes (išmintį, kūrybingumą, dorovę), kokios tam tikslui naudojamos realijos ir idealijos. Tarkim, jeigu keliamas dalinis tikslas (žr. 3-čią skiltį) ugdyti mokinių išmintį (žinių ir praktinių mokėjimų pilnį – aukščiausią kompetenciją ir gebėjimą numatyti), tai būtina sudaryti sąlygas, kad jie galėtų tenkinti informacijos poreikį, lavintų intelekto galias (suvokimą, atmintį, mąstymą) tam tikrų mokslo sričių faktais ir dėsniais, savo proto pastangomis rastų tiesą ir elgtųsi pagal teisingumo normas. Kai padedama mokinių saviraiškai ir intuicijai (žr. 4-tą skiltį), brandinama asmenybės kūrybinė išmonė, siekiama ugdyti kūrybingumą. Kad doros ugdymas (žr. 5-tą skiltį) yra būtinas, kalba lentelėje išskaičiuotos žmogaus prigimties savybės. Suprantama, minėtos trys asmenybės vertybės gyvame ugdymo procese sudaro jos integruotą vidinio tobulumo turinį, ir taip ugdoma "integruota asmenybė" (E. Jaensch).

Vidinė vertėbių integracija laiduoja dvasinį klestėjimą.

Iš lentelės turinio taip pat matyti, kad esama daug kitų dalinių ugdymo tikslų, kylančių iš reikalo padėti žmogaus prigimčiai išsiskleisti įvairiomis realinėmis ir idealinėmis vertybėmis, kad galėtų sėkmingai gyvuoti. Jiems pasiekti (deja, ne visada pasiekiami!) sprendžiama nemažai mokymo ar auklėjimo uždavinių, o šie diktuoja konkrečius būdus ir metodus. Dabarties pasaulietinė mokykla taiko moderniausias priemones ir metodus, įgalinančius per pamokas įgyti vertybių visumą, reikalingą geresniam savo ir kitų gyvenimui kurti. Vadinasi, ugdymo tikslai pirmiausia turi būti kreipiami į individualybės prigimtinių galių plėtotę, po to į jos rengimą praktiniam gyvenimui. "Non scholae, sed vitae discimus" - amžinai teisingas principas.

Remiantis išsakytomis mintimis, galima formuluoti bendrąją pasaulietinio ugdymo tikslą. Jis apibrėžtinai šitaip: padėti žmogui realinėmis ir idealinėmis vertybėmis plėtoti prigimties duomenų visumą, kad gebėtų išmintingai, kūrybingai ir dorai veikti gyvenime.

Ugdymo tikslo apibrėžtyje neatsitiktinai vartotas žodis "padėti". Skirtingai nuo dabar vyraujančio požiūrio, pagal kurį mokytojas turi vadovauti mokiniui, čia pabrėžiamas žmogaus prigimties aktyvumas bei veiklumas, saviraiškos poreikis, kurį realizuoti pagelbsti mokytojas. Tokia pedagogo orientacija į savo pareigą verstų jį labiau domėtis ugdytinio asmenybe, jos galionis bei gabumais, pasitikėti ja ir pagal reikalą kreipti mokinio pastangas produktyvesne linkme. Šis pagalbos mokiniui reikalavimas neatmeta vadovavimo būtinumo: tada, kai jis neišvengiamas, bet vadovauti reikėtų taip, kad mokinėlis pats sau keltų tikslus, mąstyty, kaip juos pasiekti, ir imtųsi praktinių veiksmų.

Mokinio keliama savo veiklos tikslai įgyja ugdomąją prasmę, kai jie vienaip ar kitaip susiję su tiesioginiais, netiesioginiais, daliniais, bendraisiais ar galutiniais ugdymo tikslais, apibūdintais šiame straipsnyje. Atsižvelgiant į jo individualybą, padedama suvokti saviraiškos tikslų prasmę, realumą bei perspektyvą. Kai jie išsiamoninami, kyla ugdymosi poreikis. Jis ir yra tiesioginis vertingiausias asmenybės brandos veiksnys.

Minėtų ugdymo ir ugdymosi tikslų realizavimas padėtų kurti humanišką ir demokratinę pasaulietinę mokyklą, kurios dėmesio centre – žmogaus prigimties ypatumai ir jų plėtotė visuotinėmis vertybėmis. Žmogus – atviras pasauliui, ir pasaulio labių visybę galima perimti tik darnios jų sistemos pavidalų.

Remiantis minėta visybinio ugdymo pagrindų sistema, galima apibrėžti dalinių ugdymo tikslų (uždavinių) sistemą, skirti penkius jos ruožus:

I ruožas. Fizinis lavinimas. Jo uždaviniai: 1. Higieninis lavinimas. 2. Ekologinis lavinimas. 3. Fizikultūrinis lavinimas. 4. Sportinis lavinimas.

II ruožas. Psichinis lavinimas. Jo uždaviniai: 5. Intelektu lavinimas. 6. Praktinio veikimo (operacijų) lavinimas. 7. Motyvacijos (savireguliacijos) tobulinimas. 8. Charakterio tobulinimas.

III ruožas. Socialinis auklėjimas. Jo uždaviniai: 9. Drausminimas. 10. Darbinis auklėjimas. 11. Ekonominis auklėjimas. 12. Visuomeninis (tautinis, patriotinis, tarptautinis, demokratinis) auklėjimas.

IV ruožas. Kultūrinis lavinimas. Jo uždaviniai: 13. Mokslinis. 14. Techninis ir technologinis lavinimas. 15. Meninis lavinimas. 16. Etninis ir teisinis lavinimas.

V ruožas. Dvasinis auklėjimas. Jo uždaviniai: 17. Pasaulėžiūrinis auklėjimas. 18. Vertybinis (aksiologinis) auklėjimas. 19. Dorinimas. 20. Estetinis auklėjimas.

Šitaip suskirstyta į struktūras sistema, savaime suprantama, yra teorinės analizės vaisius, jokių būdų neskaido konkretaus vientiso ugdymo proceso dalimis, tik padeda suvokti, kad kiekviename pedagoginio veikimo žingsnyje vienu metu reikia spręsti gausybę uždavinių siekiant galutinio ugdymo tikslo.

LITERATŪRA

1. Lemoine J. Palaimintasis kunigas Jonas Bosko / Jo asmuo, darbai ir auklyba. – Trinas, Italija, 1930.
2. Šalkauskis S. Bendrieji pedagogikos pagrindai. – Kaunas, 1936.